

कृष्णदास संस्कृत सीरीज

११५

व्याकरण-महाभाष्यम्

स 'प्रदीपोद्घोत' - 'भावबोधिनी' - हिन्दीव्याख्योपेतम्

हिन्दीव्याख्याकारः सम्पादकश्च

प्रो० जयशङ्करलालत्रिपाठी

व्याकरणाचार्यः (लब्धस्वर्णपदकः)

एम.ए., पी-एच.डी., डी. लिट्.

भू. पू. अध्यक्षः

संस्कृत-विभागः, कलासङ्घायः

काशी हिन्दू विश्वविद्यालयः, वाराणसी

प्रस्तावनालेखकः

प्रो० विश्वनाथभट्टाचार्यः

भू. पू. मयूरभञ्जप्रोफेसरः, विभागाध्यक्षश्च

संस्कृत-विभागः, कलासङ्घायः

काशी हिन्दू विश्वविद्यालयः, वाराणसी

(६-९ आह्निकानि)

चौखम्बा कृष्णदास अकादमी, वाराणसी

विषयानुक्रमणी

विषयाः

प्राक्कथनम्

विषयानुक्रमणी

भूमिका

पृष्ठाङ्काः

क-घ

१-६

७-३७

(षष्ठमाहिकम्)

सर्वादीनि सर्वनामानि-इति सूत्रे सर्वादिशब्दार्थ-निरूपणाधिकरणम्	७१७
सर्वनाम-पदसाधुत्वाधिकरणम्	७२३
संज्ञोपसर्जनानां सर्वनामत्वनिषेधः	७३२
उभ-शब्दपाठ-प्रयोजनाधिकरणम्	७५४
भवत्—शब्द-पाठप्रयोजनाधिकरणम्	७६२
बहुव्रीहौ दिक्समासे-सर्वनामत्वविकल्पः	७६५
बहुव्रीहौ-सर्वनामत्वनिषेधः	७७३
तृतीयासमासे-सर्वनामत्वनिषेधः	७८४
जसि-सर्वनामत्वविकल्पः	७८६
पूर्वादिशब्दानां सर्वनामत्वविकल्पः	७८७
स्व-शब्दस्य सर्वनामत्वविकल्पः	७९४
अन्तर-शब्दस्य सर्वनामत्वविकल्पः	७९५
तीय-प्रत्ययान्तानां डित्सु सर्वनामत्वविकल्पः	७९९
स्वरादिनिपातानमव्ययसंज्ञा	८००
निपाताव्ययसंज्ञयौः पृथक्करणप्रयोजनाधिकरणम्	८०१
असर्वविभक्तिकतद्धितान्तस्याव्ययसंज्ञा	८०३
मन्तैजन्तयोः कुदन्तयोरव्ययसंज्ञा	८२४
सन्निपातपरिभाषाधिकरणम्	८३०
अव्ययीभावसमासस्याव्ययज्ञायां प्रयोजनम्	८५९
सर्वनामस्थान-संज्ञाविचारः	८६५
विभाषा-इत्यर्थसंज्ञा-स्थापनाधिकरणम्	८७२
समानशब्दानां विभाषात्वनिषेधः	८७७

विषयाः

पृष्ठाङ्काः

विध्यनित्यत्वसाधनाधिकरणम्	८८३
कार्यशब्दवाद-निरासः	८९२
विभाषासंज्ञासूत्रप्रत्याख्यानम्	९०४
अप्राप्तविभाषाप्रकरणम्	९०६
प्राप्तविभाषा-प्रकरणम्	९३८
उभयत्रविभाषा-प्रकरणम्	९७४

(सप्तममाह्निकम्)

सम्प्रसारणसंज्ञाविचारः	९५८
पदवाक्ययोः सर्वनामत्वे गुणदोषविचारः	९५८
टित्किदागमयोराद्यन्तावयत्वविचारः	९७०
आगमादेशयोर्युक्तायुक्तत्वविचारः	९७२
मिदागमस्य अन्त्यादचः परत्वस्य साधनम्	९९०
सूत्राप्रवृत्ति-निरूपणाधिकरणम्	९९४
मिदागमस्य पूर्वान्तत्वस्थापनाधिकरणम्	९९६
एचां ह्रस्वादेशे इकामेव विधानम्	१०१०
अनिर्धारितयोगषष्ठ्याः स्थानेषष्ठीत्वनिरूपणम्	१०१८
स्थानेयोग-शब्दार्थनिरूपणाधिकरणम्	१०१९
षष्ठी स्थानेयोगा-इति सूत्रप्रयोजनाधिकरणम्	१०२०
निर्दिश्यमानपरिभाषाधिकरणम्	१०३२
स्थानेऽन्तरम-इतिसूत्रोदाहरणविचारः	१०३५
यत्रानेकविधभान्तर्यम् इति परिभाषासाधनम्	१०३७
तमप्-प्रत्यय प्रयोजनविचारः	१०३९
सूत्रप्रयोजनाधिकरणम्	१०४०
अन्तरतम-इति प्रथमान्तपाठनिर्णयः	१०४२
सप्तम्यन्पाठे दूषणविचारः	१०४३
प्रथमान्तपाठे दूषणोद्धारः	१०४६
प्रकृतसूत्रस्य स्वतन्त्रविधित्वनिराकरणम्	१०५६
सूत्रप्रत्याख्यानाधिकरणम्	१०६४
सूत्रसत्ता-प्राप्तदूषण-निराकरणाधिकरणम्	१०६७
एकादेशे दूषणनिराकरणाधिकरणम्	१०८०

विषयाः	पृष्ठाङ्काः
'उरण् रपर' इतिसूत्रस्य रपरत्वमात्रविधायकत्वाधिकरणम्	१०८२
अणग्रहण-प्रयोजनाधिकरणम्	१०९४
एकादशे रपरत्वसाधकाधिकरणम्	१०९७
पूर्वान्तत्वसाधकाधिकरणम्	११०८
परादित्वपक्षे दूषणाक्षेपविचारः	११२०
'अतोऽन्त्यस्य' — इति सूत्रेऽणग्रहणविशेषणताविचाराधिकरणम्	११२८
स्थानषष्ठीविषयत्वस्थापनाधिकरणम्	११३२
'डिच्च' — इति सूत्रे सत्त्वेऽपि तातडि सर्वादेशत्वसाधनम्	११३६
'आदेः परस्य'—इति सूत्रविचारः	११४०
'अनेकाल् शित् सर्वस्य' इति सूत्रे शिद्ग्रहणप्रत्याख्यानविचारः	११४१
'नानुबन्धकृतमनेकाल्त्वम्' इति परिभाषासाधनम्	११४४
(अष्टममाह्निकम्)	
'स्थानिवदादेश'— इति सूत्रस्य पदकृत्यनिर्वचनाधिकरणम्	११४८
विधिग्रहण-प्रयोजनविचारः	११५३
सूत्रारम्भ-प्रयोजननिराकरणाधिकरणम्	११५९
अनल्विधि-ग्रहणवैयर्थ्यनिराकरणाधिकरणम्	११६४
स्थान्यलाश्रय विधौ प्रतिषेध-साधनाधिकरणम्	११७४
एकदेश-विकृत-न्यायाधिकरणम्	११८२
शब्दभित्त्यत्वेऽप्यनुपपत्तिपरिहाराधिकरणम्	११९०
उत्सर्गकार्यनिराकरणाधिकरणम्	११९७
स्थानिवत्त्व-प्राप्तदूषणनिराकरणम्	१२०२
'अचः परस्मिन् पूर्वविधौ' — इति सूत्रेऽच्पदप्रयोजनाधिकरणम्	१२३०
'परस्मिन्' इति ग्रहणप्रयोजनाधिकरणम्	१२३७
'पूर्वविधौ' इति ग्रहणप्रयोजनाधिकरणम्	१२४२
'विधि' — ग्रहणप्रयोजननिरूपणम्	१२४८
पञ्चमीसमासप्रयोजननिरूपणम्	१२४८
'स्वविधौ' स्थानिवद्भावनिरूपणाधिकरणम्	१२५३
सूत्रप्रयोजनाधिकरणम्	१२६५
'असिद्धं बहिरङ्गलक्षणमन्तरङ्गलक्षणे' — इति परिभाषा-विचारः	१२६९
स्थानिवद्भावप्राप्तानिष्टनिराकरणाधिकरणम्	१२७९

विषयाः

पृष्ठाङ्काः

भावाभावातिदेशसाधनाधिकरणम्	१२८३
‘पूर्व’ — पदार्थनिर्णयाधिकरणम्	१२९०
एकादेशे स्थानिवद्भावसाधनाधिकरणम्	१२९७
इलच् समुदायादेशस्थानिवत्त्वाभाव-निर्णयाधिकरणम्	१३०१
स्थान्याश्रयणानाश्रयणाधिकरणम्	१३०८
‘न पदान्तद्विर्वचन’ — इति सूत्रे पदान्तपदार्थनिर्णयाधिकरणम्	१३२१
‘वरेयलोप’ — पदार्थनिरूपणाधिकरणम्	१३३६
सूत्रे न्यूनताक्षेपवार्तिकम्	१३४६
लुगग्रहणोदाहरणनिरूपणम्	१३५१
उपधात्वोदाहरणनिरूपणम्	१३५१
चङ्कारि हासोदाहरणम्	१३६१
कुत्वोदाहरणनिरूपणम्	१३६२
पूर्वत्रासिद्धीये स्थानिवत्त्वनिषेधविचारः	१३६३
‘द्विर्वचनेऽचि’- इति सूत्र इष्टानुपपत्तिपरिहाराधिकरणम्	१३७१
सूत्रप्रयोजननिरूपणाधिकरणम्	१३९१
(नवममाह्निकम्)	
‘अदर्शनं लोप’ इति सूत्रेऽनिष्टापत्तिनिराकरणाधिकरणम्	१४००
‘प्रत्ययस्य लुक्श्लुलुपः’ इति सूत्रे प्रत्ययपदप्रयोजनाधिकरणम्	१४१०
‘प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम्’ इति सूत्रे प्रथमप्रत्ययग्रहणप्रयोजनाधिकरणम्	१४२५
,, ,, ,, द्वितीय ,, ,, ,,	१४३०
लुकि प्रत्ययलक्षणसाधनाधिकरणम्	१४३५
साङ्कर्यपरिहाराधिकरणम्	१४३६
इष्टानुपपत्तिपरिहाराधिकरणम्	१४४२
न्यासान्तरकल्पनया समाधानम्	१४४६
सूत्रप्रयोजनकथनाधिकरणम्	१४५५
सूत्रारम्भदूषणवचनानि	१४६१
दूषणोद्धार-वचनानि	१४६५
न लुमताङ्गस्य’ — इति सूत्रे न्यूनतापरिहाराधिकरणम्	१४६९
‘उत्त रपदत्वे चापदादिविधौ’ इति वचनविचारः	१४७६
न्यासान्तरेण समाधानम्	१४९२

विषयाः

पृष्ठाङ्काः

‘अङ्ग’ पदवाच्यार्थ-निरूपणाधिकरणम्	१५०१
न्यासान्तरेण दूषणोद्धाराधिकरणम्	१५०४
‘अलोऽन्त्यात् पूर्व उपधा’ इति सूत्रेऽल इत्यस्य पञ्चम्यन्तत्वनिरूपणम्	१५१०
‘अल’ इत्यस्य प्रथमान्तत्वपक्षे दूषणम्	१५१३
‘नानर्थकेऽलोऽन्त्यविधिरनभ्यासविकारे’ इति परिभाषाविचारः	१५१४
न्यासान्तरवार्तिकम्	१५२५
‘तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य’ ‘तस्मादित्युत्तरस्य’— इति सूत्रयोः उदाहरणविचारः	१५२७
‘निर्’ इति उपसर्गग्रहण-प्रयोजनम्	१५३४
‘निर्दिष्टे’—ग्रहणस्य प्रयोजनम्	१५३६
सूत्र योर्नियमार्थताधिकरणम्	१५३८
उभयनिर्देशे पञ्चमीनिर्देशवलीयस्त्वाधिकरणम्	१५४१
‘स्वं रूपं शब्दस्याशब्दसंज्ञा’ इति सूत्रे रूपग्रहणप्रयोजनम्	१५५१
सूत्रप्रयोजनाधिकरणम्	१५६३
न्यूनता-निराकरणाधिकरणम्	१५७१
‘अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः’ इति सूत्रे ‘भाव्यमानपरिभाषा— ज्ञापनाधिकरणम्	१५७६
अणुग्रहण-प्रयोजनाधिकरणम्	१५८१
अणुग्रहण प्रत्याख्यानाधिकरणम्	१५९०
वृत्तिपृथक्त्वाधिकरणम्	१६००
‘तपरस्तत्कालस्य’ इति सूत्रे तत्कालपदसाधनाधिकरणम्	१६०३
विध्यर्थत्वनिर्णयाधिकरणम्	१६०७
स्फोटस्यैकत्वनिरूपणाधिकरणम्	१६१२
‘आदिरन्त्येन सहेता’— इति सूत्रे संज्ञिनिरूपणाधिकरणम्	१६२१
‘येन विधिस्तदन्तस्य’ इति सूत्रे तदन्तविधिविषय-निर्णयाधिकरणम्	१६२५
न्यासान्तरनिराकरणम्	१६३०
विशेषणविशेष्य-भावयोर्यथेष्टत्वाधिकरणम्	१६३२
तदन्तसंज्ञाप्रतिषेधाधिकरणम्	१६३७
तन्मध्यपतितन्यायाधिकरणम्	१६४०
तदन्तसंज्ञासूत्रस्योदाहरणानि	१६४८
पदाङ्गाधिकार-परिभाषाधिकरणम्	१६६१

विषयाः

पृष्ठाङ्काः

तदन्तसंज्ञापवाद-तदाविधिनिरूपणम्

१६८०

'वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद्वृद्धम्' इति सूत्रस्य पदकृत्यनिरूपणम्

१६८५

सूत्रोपपादनाधिकरणम्

१६८६

सूत्रस्य न्यूनतापूर्त्यधिकरणम्

१६९१

'त्यदादीनि च' इति सूत्रेऽनुवृत्तिनिर्णयाधिकरणम्

१६९३

'एङ् प्राचां देशे' — इति सूत्रे विषयनिर्णयाधिकरणम्

१६९८

भावबोधिनी-व्याख्याकर्तुः परिचय

१७०१

सूत्र-वार्तिक-सूत्री

१७०३
